

GERT HOFMANN IN SLOVENCİ: PODOBA SLOVENIJE V ROMANU *LEKTOR V LJUBLJANI*

Namen tega prispevka je, kot prvo, v nekaj potezah predstaviti nemškega avtorja Gerta Hofmanna, ki je v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja s svojim ustvarjalnim opusom vzbudil pozornost evropske javnosti, z romanom *Die Fistelstimme* (1980, poslovenjen kot *Lektor v Ljubljani*, 1982) pa navdušil tudi slovenske kulturniške kroge. Nadalje se bo članek podrobneje ukvarjal z imagološko analizo slovenskih narodnostnih podob in stereotipov, zarisanih v omenjenem Hofmannovem besedilu, pri čemer se bo opiral na teoriji francoskega imagologa Daniela-Henrija Pageauxa in slovenskega psihologa Janeka Museka, na kratko pa predstavil tudi pomembnejše literarnokritične poglede na pisateljevo doživljanje slovenskega okolja.

Ključne besede: vprašanje univerzitetnega romana, imagološka podoba Slovenije v nemškem nacionalnem kontekstu, nacionalni stereotipi, slovenska univerza in študentje, slovenska samomorilnost

0 Uvod

Gert Hofmann (1931–1993) se je v slovensko literarno zavest zasidral leta 1966 z enim svojih prvih gledaliških del, *Županom* (1963), s katerim smo prišli v stik prek posredovanja zagrebške televizije. Vzhodnonemški avtor je takratno javnost fasciniral s tematizacijo formiranja nemškega nacizma in s kritično ostjo, uperjeno na sodobni evropski neonacistični aktivizem (Godnič 1966: 5). Glas o Hofmannovem delu je na Slovenskem odmeval tudi leta 1986, ko je pisatelj z odlomkom iz romana *Vijolica* (1986) sodeloval na prvem Mednarodnem literarnem festivalu Vilenica. Povejmo še, da je ustvarjalec, po poklicu visokošolski profesor germanistike, v letih 1971–1981, prek sodelovanja z Nemško akademsko službo za izmenjave, na Filozofski fakulteti v Ljubljani poučeval nemško književnost (FF Ljubljana 1971: personalna mapa).

Slovenski prevajalski krogi so Hofmannovim literarnim delom posvetili kar precej pozornosti, pri čemer je treba poudariti, da so večino zanimanja vzbudile avtorjeve radijske igre, od katerih so jih kar dvanajst prevedli v slovenski jezik (med najbolj odmevnimi sta bili *Naš predstavnik v Madrasu* in *Poročilo o kugi v Londonu 1665*). Od Hofmannovih proznih stvaritev, ki so v Evropi prejele nemalo mednarodnih književnih nagrad, so, na žalost, poslovenjeni zgolj štirje naslovi: roman *Lektor v Ljubljani* (prev. 1982) in novele *Ovadba*, *Izstop pesnika Roberta Walserja iz literarnega društva* ter *Vrnitev izgubljenega Jakoba Lenza v Rigo* (prev. 1983). Vsi prozni prevodi so nastali izpod peresa Katarine Bogataj Gradišnik, nekdanje bibliotekarke na Oddelku za germanske jezike in književnosti FF v Ljubljani, ki je profesorja Hofmanna tudi osebno poznala. Avtorica prispevka je na podlagi intervjuja s prevajalko pridobila marsikatero koristno informacijo o pisateljevem bivanju v Sloveniji in takratnem dogajanju na ljubljanski Filozofski fakulteti.

Lektor v Ljubljani (1980) je Hofmannov prvi roman, ki v vsebinskem in formalnem smislu pomeni sintezo pisateljevih novelističnih del iz prvega obdobja. V njem se prepletajo številne sestavine, ki tvorijo pravcati mozaik problematike, ki nam jo Hofmannova krajša prozna dela podajajo le delno. Odnos mati-sin, razmerje objektivna-fiktivna resničnost, razmerje med intelektualcem in odnosom družbe do njega ter duševna neuravnovešenost zadobijo v *Lektorju* celovito upodobitev. Štiriintridesetletni nemški lektor si prizadeva, da bi postal lastna, v samem sebi zaključena, neponovljiva in nepomasovljena osebnost, a se mu to ne posreči (Janko 1982: 259–262). S pomočjo neumornega zapisovanja, ki naj bi bilo znanstveno početje, si skuša zagotoviti eksistenco, a žal se v njegovih beležkah skriva le trud, obsojen na neuspeh (Grünzweig 1995: 4).

V žanrskem pogledu se *Lektor v Ljubljani* s svojimi motivnimi prvini približuje univerzitetnemu romanu, vendar je treba povedati, da besedilu kljub številnim argumentom, ki govorijo v prid tej opredelitvi, primanjkuje jasno zarisane kritične osti, uperjene zoper univerzitetni režim, pogrešamo pa tudi psihološko dodelane odnose med nasprotujočimi si akademskimi poli in prisotnost nekega resnejšega konflikta. Tem »pomanjkljivostim« ne botruje avtorjeva nezmožnost poglobljene karakterizacije oziroma kritike, temveč dejstvo, da se romaneskno dogajanje zaključi v borih dveh dneh, kar je veliko premalo »časa« za podrobnejšo analizo univerzitetnega utripa. Hofmann je v dotičnem delu ilustriral predvsem stanje modernega človeka, čigar bistvo je ostalo brez vsakršne vsebine in vrednot, zato večkrat opazamo, da fakultetno okolje, ki v romanu na prvi pogled igra dominantno vlogo, stopa v ozadje.

1 Imagološka analiza slovenskih narodnostnih podob

Ljubljanskemu okolju, prikazanemu v Hofmannovem romanu, je, po besedah Antona Janka in Slavka Frasa, dodeljen status naključne kulise, ki nima bistvenega

vpliva na problematiko in razplet pripovedi. Konkretna Ljubljana s svojimi nemškemu ušesu tujimi poimenovanji menda služi »le še večjemu splošenju kraja dogajanja, postaja labirint nenavadnih dogajanj, moči in skrivnosti, simbol neodkritega, le na zunaj pogojno znanega lektorjevega jaza« (Janko 1982: 270) oziroma ji je dodeljen status »kulise, ki bi lahko bila tudi kaka druga, srečanja s Slovenci pa so srečanja z neidentificirano statisterijo« (Fras 1980b: 14–15), je pa za slovenskega bralca vsekakor vabljivo, da ob konzumiranju vrstic tega neobičajnega in obširnega lektorjevega »zapisa« stopa po ljubljanskih ulicah in se prepušča linijam, s katerimi romaneskni liki zarisujejo ljubljansko oziroma slovensko okolje in družbo iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Nikakor ne pretiravamo, če trdimo, da je Hofmannov roman prava mala enciklopedija spoznanj o Slovencih in njihovi domovini – besedilo se, namreč, dotakne državnoureditvenih, geografskih, meteoroloških, demografskih, zgodovinskih, urbanističnih, energetskih, psiholoških, filozofskih, socialnih, jezikovnih, študijskih, pedagoških, akademskih in kulinarčnih sfer slovenskega prostora, zavoljo česar ga slovenski imagologi doživljamo kot izjemno literarno gradivo.

V prispevku se bomo s pomočjo imagoloških metod raziskovanja posvetili analizi Hofmannovih romanesknih podob Ljubljane in Slovenije. Ugotavljali bomo, kako lahko te podobe razvrstimo glede na fiktivno opazovalno perspektivo (kdo v romanu opazuje), se ustavili pri stereotipih in s primeri iz besedila ilustrirali, kakšen okus je Slovenija pustila v ustih nemškega jaza. Pri analizi se bomo opirali na teorijo Daniela-Henrija Pageauxa, slovenske narodnostne poteze pa kritično pretresli še z izsledki dveh priznanih slovenskih psihologov Janeka Museka in Antona Trstenjaka.

Pri razčlenjevanju slovenskih podob, izrisanih v Hofmannovem *Lektorju v Ljubljani*, pridemo do zanimivega zaključka: roman k slovenski snovi pristopa večperspektivno. Osrednji romaneskni lik, brezimni namišljeni profesor, si kontur slovenskega obraza ne ustvarja zgolj na podlagi osebnega doživljanja dežele, ampak tudi s pomočjo informacij, ki mu jih posredujejo domačini, s katerimi prihaja v stik na svojih ljubljanskih poteh. Na ta način se v besedilu, na prvi pogled, prepletata dve perspektivi, Nemčeva in Slovenčeva, vendar se druga izkaže za problematično. Znotraj literarne resničnosti prihajajo do besede slovenski liki, ki podajajo lastne poglede na domovino in rojake, obenem pa bralec ne more mimo dejstva, da avtor romana ostaja Nemeč. V imagološkem besednjaku bi se dotični postopek ustvarjanja literarnih podob glasil takole: ne le, da Jaz opazuje Drugega in tega izreka, ampak tudi Jaz izreka tisto, kar naj bi o sebi izrekal Drugi. V *Lektorju v Ljubljani* imamo, torej, opravka z dvema dimenzijama heteropodob, s podobami in kvazipodobami o Drugem (pri oblikovanju slednjih se je opazujoči Jaz skrnil v navidezno perspektivo Drugega). Razlogov za izbiro tovrstne strategije je, nedvomno, veliko: eden izmed njih je, verjetno, ta, da Hofmann pri obravnavanju nekaterih kočljivih slovenskih potez ni želel dajati vtisa brezkompromisnega opazovalca brez dlake na jeziku, zato si je pri oblikovanju mehkejšega pogleda na slovenski prostor pomagal s posredniki

v obliki slovenskih romanesknih likov. Uporabil je metodo, s pomočjo katere je znotraj fiktivne realnosti romana uspel ustvariti vtis, da gre pri marsikateri oceni za pristno slovensko samokritičnost. S položaja zunanjega gledišča je, seveda, jasno, da gre tu le za navidezno slovensko samopodobo.

V nadaljevanju sledijo primeri iz romana. Zavoljo preglednosti smo podobe razvrstili motivno, potreba po ekonomičnosti pa nas je večkrat vodila k parafraziranju izvirnega besedila.

1.1 Slovenija in njeno glavno mesto

Na začetku romana, ob lektorjevem prihodu na ljubljansko železniško postajo, se bralec najprej seznanil z neprepoznavnostjo Slovenije v evropskem prostoru, njeno že kar pregovorno gozdno širjavo in jugoslovanskim socialističnim državnim sistemom. Ker se fabula odvija tik pred začetkom jesenskega študijskega semestra, smo deležni tudi opisa ljubljanske septembrsko-oktobrske idile. V mestu vlada mraz, ceste so polne blata, po ulicah se vleče strašna megla. Tu so vrtovi z odpadlim sadjem, tam drevesa, ki se golijo, spet drugje se širijo požeta polja.¹ Mimoidočega pozdravljajo razpadli hišni vhodi, lesena vrata, zidovi iz kamenja, zatohla dvorišča, obrabljene stopnice in poštni nabiralniki.

Ljubljanska megla je, tako rekoč, eden izmed romanesknih likov. Hofmannu jo je uspelo domiselno karikirati. Jeseni leži cele tedne nad mestom in vse ohromi. Ljudje hodijo z nogami v spodnji, z glavo v srednji, medtem ko je zgornja plast megle visoko nad njihovimi glavami. Slovensko prestolnico naj bi nekoč nepremišljeno zgradili v močvirju, v vlažni luknji, nad katero devet mesecev na leto visi strah vzbujajoč izpušni zvon:

Naš zrak je najbolj smrtonosen v celi Evropi. Vendar pripomočka zoper meglo ni. Pač pa se priporoča, naj se okna in vrata zapirajo in naj se ne hodi iz hiš. Cele tedne. (LL: 89.)

Okoliš, v katerem novemu profesorju dodelijo službeno stanovanje (Mestni log, op. p.), je ponoči nevaren, zlasti za ženske, ki hodijo same okrog. Lektorjeva stanodajalka poroča, da se tu »godijo reči, slišijo se kriki in zjutraj se nahajajo predmeti. Uradno se nikoli nič ne izve, ker prizadeti iz strahu ali sramu zamolčijo dogajanje v temi« (LL: 120). Očitno gre tu za namig na številna posilstva, ki naj bi zavoljo preplašenosti žrtev ostajala neprijavljena in nesankcionirana (uradnih podatkov o dotični zadevi žal nismo mogli preveriti).

Bralec lahko spremlja lektorjevo pešpot, ki vodi prek meglene Gradišča in Titove ceste do ljubljanske Drame, območja Pod arkadami in Trga revolucije.

¹ Podeželske podobe so bile v času Hofmannovega bivanja pri nas še integralni del ljubljanskega mestnega okolja.

V bližini prestižnega Maximarketa, natlačenega s kupci, stoji kostanjar, ki »s prepraženo roko nalaga maronije v lijake iz časopisnega papirja« (LL: 62), Rimska cesta velja za staro mestno četrt z ozkimi ulicami, koder vse odmeva, Trnovo pa je naselje majhnih, nizkih hišic z vrtilčki, kjer se ljudje ukvarjajo z ekološkim zelenjadarstvom. Med mestnimi znamenitostmi zasledimo tudi Ljubljanski grad, zloglasno beznico Pri starem Tišlerju in frančiškansko cerkev.²

Lektor v Ljubljani podaja stališče, da je Slovenija dežela, ki privlači najrazličnejše ljudi. K nam se, menda, »zgrinjajo cele trume Kitajcev, ki predavajo o Kitajskem zidu, pa Afričani, ki jih je kot listja in trave. /.../ Čedalje več ljudi se priseljuje v mesto« (LL: 140, 227). Podoba se verjetno nanaša na gibanje neuvrščenih, ko je v državah članicah, poleg političnega, potekalo tudi kulturno sodelovanje in z njim pogojene migracije.

Ljubljanska pokrajina je ob koncu romana deležna pravega arkadijskega opisa (Smolej 2005: 26). Lektor ima tik pred odhodom iz države, po zlovesčem obdobju megle, s študentovega balkona priložnost videti (pa četudi le za hip) s soncem obsijan slovenski pejzaž. Preseneča ga dejstvo, da lahko iz središča mesta občuduje gorske masive, ki mu jih predstavijo na precej nenavaden način – kot »ali Julijske ali Karnijske Alpe« (LL: 224). Domnevno očarljivost osrednjeslovenske vedute kazita silhueta bližnjega kovinarskega obrata z visokim dimnikom in sklepna misel o neizmerni dolgočasnosti Slovenije:

Ko bi le ne bila tako dolgočasna, ta slovenska gozdna širjava, pomislim in zazeham proti deželi. /.../ To, da lahko zdaj vse vidim, me na nepojasnen način utruja. (LL: 227–228.)

Lektor je mesto sprva dojemal kot morebiten izhod, zlasti zato, ker je gojil upanje, da velja posameznik v socialistični deželi več kakor drugod. Izkaže se, da je bila to zmota: »Nikdar več ne grem v to mesto, vseeno kaj se zgodi« (LL: 220, 241). Motiv najverjetneje napeljuje k Hofmannovemu odnosu do takratne socialistične vzhodne Nemčije, ki jo je pisatelj po drugi svetovni vojni zapustil in se vanjo nikoli več ni vrnil; da pa fiktivne realnosti literarnega dela ne gre zmeraj enačiti z življenjsko izkušnjo ustvarjalca, potrjujejo naslednje Hofmannove besede:

Celo življenje bom hvaležen Ljubljani. Od tod je vse tako blizu. Tu je tako lahko delati. Tu se je tako enostavno pogovarjati o vseh stvareh. Vaše okolje deluje name zelo stimulatивно ... Kdo ve, ali bi se dokopal tako daleč, kot sem se, če takrat ne bi bil srečal Helda³. (Fras 1980b: 15.)

² Ime Gradišče je nekdanj označevalo cesto, ki je tekla od začetka Aškerčeve do Kongresnega trga. Leta 1982 so jo, skupaj z Gorupovo ulico, preimenovali v Kardeljevo cesto, danes pa je del Slovenske ceste. Spomin nanjo živi v kratki ulici, ki obrobja SNG Dramo. Gostilna s pivnico Pri starem Tišlerju stoji na današnji Kolodvorski ulici, takrat imenovani Ulica Moše Pijadejeva.

³ Dr. Wolfgang Held je do leta 1971 služboval kot lektor nemškega jezika na Oddelku za germanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani. Ob njegovem odhodu iz Slovenije ga je nadomestil profesor Gert Hofmann.

1.2 Prijatelj

Prvi študent, ki lektorju »zastavi pot« (LL: 42), je Jakob Ilc, fant temnih, rdeče obrobljenih oči z drhtečimi vekami, dolgih repastih črnih las, košččenih rjavih dlani, obrobljenih z nikotinskimi madeži, s štrlečimi členki in obgrizenimi nohti. Lektor ga označi kot »zmedenega, študijsko najbrž ne zelo uspešnega, notranje ogroženega in nemirnega ter, četudi za zdaj še ne zmešanega, do skrajnosti prenapetega človeka« (LL: 43). Ilc prihaja iz revne kmečke družine z Dolenjskega. Z osemnajstimi leti se je preselil na skromno ljubljansko podstrešje in pričel s filološkim študijem. V času romanesknega dogajanja živi v neki spodobnejši hiši ob Gradaščici, katere stopnišče oklepata dve goli boginji. Študij in življenje v mestu sta zanj postala prava past. Na diplomskem izpitu je padel že dvakrat, sme pa se samo trikrat: »Saj sploh ni nobenega študija več, samo problemi so še« (LL: 51). Zaradi nenehnega preudarjanja je fant izčrpan in nespečen, poleg tega pa nad njim visi še nekakšno prekletstvo – četudi vse na tem svetu govori zoper neko reč, gre in to naredi, potem pa cela leta trpi zavoljo nesrečnih posledic, ki prihajajo v zapovrstju, kakršno je predvidel. Ves čas nekaj išče, a tega ne najde, zato je nervozen, njegove roke se neumorno tresejo in potijo. Če diplomskega izpita tudi v tretje ne bo opravil, se bo pokončal. In kaj se fantu v življenju obeta? Lektor takole preudarja:

Tri možnosti, dragi gospod, s katerimi lahko računamo. Prvič: Ilc je opravil izpit in gre brez veselja v turizem. Drugič: Ilc je opravil izpit in v obupu postane učitelj. Tretjič: Že spet ni nič opravil in se obesi. (LL: 243.)

Lik študenta Ilca je tipičen primer šibkega jaza, ki že izkazuje simptome nevrotičnih motenj. Mladenič je čustveno labilen, mučijo ga tesnoba, anksioznost, fobije, prisilni impulzi, prisilna razmišljanja in nespečnost. Več kot očitno je, da ni zmožen konstruktivnega reševanja vsakdanjih težav: kadar je postavljen pred zahteve, se hitro utruji in postane razdražen, čedalje bolj se pogreza v depresijo. V zvezi s tem omenimo tudi Musekovo opažanje, da se Slovenci na splošno nagibamo k t. i. distimnim oblikam nevrotičnosti, ki jih zaznamujejo depresivnost, fobičnost in kompulzivnost (Musek 1994: 74). Ilc se, torej, s svojimi osebnostnimi lastnostmi pridružuje realnemu slovenskemu povprečju. Pri tem ne gre prezreti, da se mladeničeve osebnostne lastnosti prekrivajo s pojmovnikom splošne eksistencialistične filozofije, ki obsega naslednje izraze: strah, tesnoba, obup, krivda ipd. (Kos 1970: 159). Po Trstenjakovi interpretaciji bi lahko Ilca označili za depresivno osebo, pri kateri se potrtost stopnjuje do popolne kapitulacije pred življenjem. Gre za nemoč volje oziroma za onemoglost čustev, zaradi česar se ljudje počutijo preslabotne v odnosu do življenja. V primeru ciklofreničnega tipa osebnosti se pojavlja valovanje med manijo in depresijo, med veselimi in žalostnimi obdobji življenja; ko nastopi faza žalosti in obupa, je tak človek nevaren samemu sebi. Tega dejstva se celo zaveda, od tod njegova bojazen pred tovrstnimi dnevi (Trstenjak 1991: 126). Kar se tiče študentovega geografskega porekla in z njim pogojenega finančnega statusa, pa naslednje:

Trstenjak opisuje, da je Dolenjec, z ozirom na usodo po letu 1945, najnesrečnejši Slovenec. Prebivalce tamkajšnjih krajev, ki so bili pod nemško okupacijo, so izselili in pahnili v gmotno ter duševno stisko, območja, ki so bila italijanska, pa so zabredla v trajna navzkrižja med partizanstvom in domobranstvom. Obenem se dolenske pokrajine še zmeraj drži usoda, zapisana z roko nekdanje kranjske deželne vlade, ki je s promoviranjem gorenjskih predelov Dolenjsko pahnila v precejšnjo gospodarsko nerazvitost (Trstenjak 1991: 37–38).

1.3 O Slovencih

Lektor v Ljubljani podaja mnenje, da so Slovenci mrzli in sovražni ljudje, o njihovem »po naravi tihem jeziku« pa trdi, da zna včasih »zveneti zelo glasno in predirljivo« (LL: 95). Ljubljanska populacija, ki se giblje po mestnih ulicah, je kaj žalostnega videza. Pešci kašljajo in pljujejo, njihova pobita hoja priča o tem, da so povsem pri kraju. Ko lektor v večernem mraku tava po ljubljanskih ulicah in išče svoje bivališče, srečuje Slovence, ki »prihajajo iz teme in gredo v temo« (LL: 104). Pri tem prihaja do izraza slovenska brezumna bojzljivost: ko zablodeli v noči mimoidoče po nemško sprašuje za pot, vsi zbežijo, ker se »ob tej uri dneva bojijo drug drugega« (LL: 105). Literarizirana slika Slovencev se, kljub pogostemu Hofmannovemu karikiranju, neverjetno ujema z izsledki strokovnih psiholoških analiz slovenske populacije. Janek Musek v študiji *Psihološki profil Slovencev* (1994) sodi, da smo Slovenci, predvsem odrasli, sizične narave, kar pomeni, da smo zaprti, nedružabni, hladni in kakor da neprijazni, naša trektična komponenta pa je odgovorna za to, da se v življenjskih situacijah odzivamo plašno, previdno, zadržano, nezaupljivo ali celo sovražno (Musek 1994: 99). Anton Trstenjak v zvezi s tem navaja, da je »Ljubljančan pust kakor njegova megla, uradno vljuden je in nič sproščen, še manj pa domačen.« (Trstenjak 1991: 63–64.) Slovensko glavno mesto naj bi, po njegovem mnenju, še dandanes ohranjalo distancirano germansko potezo značaja, kakršno mu je pred časom vtisnila notranjeavstrijska kronovina Kranjska. Kar se tiče slovenske govorice, odzvanjajoče v tujih (nemških) ušesih, se Trstenjak sklicuje na dokaj posplošeno mnenje, da napravi vsak jezik, ki ga tujec ne razume, »smešen ali celo čuden vtis ... večkrat kar nekoliko skrivnosten, magično očarujoč, nekoliko zastrašilen« (Trstenjak 1991: 106).

Spoznavni pogovor med lektorjem in njegovo stanodajalko nam služi kot ilustracija slovenskega družinskega življenja. Slovenska družina je v romanu obarvana izrazito tragično. Zaznamujejo jo alkoholizem, nasilje, trpljenje, bolezen in prezgodnja smrt. Rečeno je, da je gospodinjin hči, takrat absolventka akademije, nesrečno končala ob surovem partnerju, pijandurskem in nepoštenem klavniškem delavcu z albanske meje, mož pa da je umrl zaradi neke nepojasnjene bolezni. V tem kontekstu roman ožigosa tudi slovensko zdravstvo – baje je neki zdravnik bolnika, ki ni hotel ničesar več jesti, »z najmodernejšimi pripomočki brž spravil s sveta« (LL: 107). Podatek, da je pokojnik služboval pri Vodovodu, »kjer so pokojnine posebno nizke« (LL: 107), namiguje na skromen slovenski družinski

proračun. Bralci ob tej priliki še izvemo, da prinašajo Slovincem največ dobička storitvene dejavnosti, kot so na primer krovstvo, pleskarstvo in inštalaterstvo. Zaposlenim v tovrstnih delavnicah menda ne primanjkuje ničesar: »*Ti ljudje igrajo tukaj prvo violino*« (LL: 107).

Omembe vredne so tudi ideje o socialnem izvoru slovenskega naroda. Pripovedovalec v usta slovenskega študenta polaga besede, da imamo vsi Slovenci kmečke korenine:

Kot vsi Slovenci prihaja kolega Črt Trtnik s podeželja, in če praskate po njem, žal kmalu trčite na kup gnoja. (LL: 83.)

Trditev ni ravno taktično izpeljana, se pa v njej skriva precej resnice: številne narodopisne raziskave namreč dokazujejo, da je še pred stoletjem večina slovenskega prebivalstva (v letu 1890 približno 70 %) živel na podeželju (Hladnik 1990: 48).

Lektor v Ljubljani nas seznanja tudi s pravcatim slovenskim filozofskim sistemom, o katerem je rečeno, da se je v našo dušo zasedel tam nekje po razpadu avstro-ogrške monarhije oziroma v obdobju po prvi svetovni vojni. Iz študentskih ust prihajajo besede, da se slovensko mišljenje zaradi propada nemškega jezika na našem ozemlju omejuje samo na najnujnejše, tj. na osnovne fiziološke potrebe. Pomenljiva je tudi omemba epikurejske teorije o središču človeškega življenja, tj. trebuha, ki je »*sedež vseh naših potreb in nagonov, glava z možgani in mišljenjem naj bi trebuhu samo pomagala pri zadovoljevanju teh potreb*« (LL: 90–91). Mladina gre še dlje:

»Vemo,« reče Cene Kumer, »da so te teorije samo akcidentalije naših možgan in imajo sedež v neki možganski mečici, med dvema ozkima prekatoma.« In Vili Capuder: »Naključje rojstva narekuje vsa druga naključja.« (LL: 91–92.)

Dotične izjave se nanašajo na nihilistično pojmovanje sveta in življenja, ki je med ljubljanskimi intelektualci očitno zelo razširjeno. Povedano na kratko, ti ljudje ne verujejo v nič, življenje jim je prazno in nesmiselno, sklicujejo se na relativistične in skepticistične ideje, s katerimi zanikajo vsakršne vrednote. Zanimivo je, da jih pri tem ne prevzema popolna apatija, ampak da se kolikor toliko aktivno predajajo užitekstvu.⁴ Po drugi strani se študentje oklepajo tudi eksistencialistične miselnosti. Družba si je edina, da je bivanje ena sama nevarnost in strašanski napor: »*.../ veselim se slehernega dne, ki mine brez katastrofe, ker se bojim, da visi nad menoj še več. /.../ »Gospod Capuder hoče reči,« pravi Cene Kumer, »nevarnost eksistiranja, ta strahotni napor.*« (LL: 91.)

Trstenjak v sklopu obravnavanja slovenske samomorilnosti piše o ljudeh, ki odklonilne in celo sovražne nazore do življenja črpajo iz knjig raznih

⁴ Po nekaterih interpretacijah velja epikurejstvo za eno izmed zahodnjaških alternativnih oblik bivanja znotraj izpraznjene sveta.

pesimističnih in nihilističnih filozofov (Schopenhauerja, Nietzscheja, Camusa, Heideggerja) ali pa si jih sami, neodvisno od drugih, tako prikrojijo. Razlog za tovrstno življenjsko prepričanje tiči v njihovi notranji sestavi osebnosti – gre za t. i. mizantropizem, ki mu še sami ne vedo izvora. Osebe, ki v življenju ne najdejo nobenega smisla in vrednosti, so pravi nihilisti, ki se izživljajo v cinizmu izražanja. Nihilizem je, po Trstenjakovem mnenju, v visoko civilizirani moderni družbi zelo razširjen. Pojavlja se kot duševna epidemija, ki črpa svoje zunanje nagibe iz spisov nihilističnih avtorjev, še zlasti, kadar gre za umetniško oziroma pesniško oblikovane ideje, ki v nihilistično ubranih osebah delujejo celo močnejše kakor teoretično-filozofske (Trstenjak 1991: 127–128).

1.4 Majhna dežela z majhno univerzo

Pogoji, v katerih biva slovenska znanost, so v romanu prikazani kot izrazito slabi. Razlog za takšno stanje je treba iskati predvsem v tem, da so bile naše znanstvene zadeve umeščene v neprimerno mestno okolje oziroma v prostore stare, temačne stavbe. Lik starega partizana slovenskemu »mračnjaštvu«⁵ protipostavlja ameriški znanstveni eldorado:

V Teksasu znanosti ležijo v velikanskih parkih, ozaljšanih s toliko eksotičnimi drevesi in tropskimi grmi, da vse leto kaj cvete. /.../ In na tem svežem čistem zraku, kakršnega tu sploh ne poznamo, se potem dogaja znanstveno življenje. Tako da profesorji drug drugemu kličejo svoje znanstvene domisleke čez bele prodnate steze in mimo rdečih hibiskusovih cvetov. (LL 154.)

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani v fiktivni realnosti romana domuje na Aškerčevi 12 (V Hofmannovem ljubljanskem obdobju je dejansko nosila hišno številko 12, danes pa je oštevilčena z 2). Tu nenehno nekaj prizidavajo, in sicer vsakič drugi arhitekti, ki bi najrajši vse, kar je bilo prizidano poprej, spet podrli. V temačnih hodnikih najstarejšega dela stavbe mora človek pokazati vse svoje spretnosti in se izogibati zabojem in košaram, polnim mavčnih glav, talarjev in knjig slovečih učenjakov in mislecev, ki so nekoč poučevali na univerzi. Sprejemne prostore dekanata, ki se nahaja v šestem nadstropju fakultete, krasijo redno čiščena okna in črni naslanjači.⁵ Dekanova pisarna, »*visok, rjavo obit, raven prostor*« (LL:15), je za potrebe reprezentance založena z viskijem in jugoslovanskimi cigaretami »57«. Predstojnik fakultete je majhen, vendar neznansko izobražen, civiliziran, svetovljanski, tudi za jezike nadarjen slovanski gospod s skoraj brezgrajno nemščino. Na njem izstopajo zlati prstani, zlata cigaretnica, rjavo zagorela, majhna glava, zlati zobje v ustih, rdeča, nekoliko hrapava ušesa in parfimirani brki. Njegovo vedenje je uglajeno, znanstvene izkušnje in dosežki velikanski. Nasprotno pa možakarjevo zasebno življenje ni preveč rožnato – za njim sta dve razpadli zakonski zvezi, poleg tega se je spopadal tudi z zdravstvenimi težavami.

⁵ Ljubljanska Filozofska fakulteta ni nikdar obsegala šest nadstropij (dandanes je to petnadstropna stavba).

Na tem mestu se dotaknimo še primerjave med romanesknim likom dekana in dr. Dragotinom Cvetkom, resničnim dekanom ljubljanske Filozofske fakultete, čigar mandat (1970–1972) je potekal prav v času Hofmannovega prihoda v Ljubljano (1971) in ki bi romanopiscu lahko služil kot model. Na podlagi informacij o gospodu Cvetku, ki jih je avtorica članka pridobila neposredno od njegove sorodnice, ugotavljamo, da se fiktivna dekanova pojava z osebnostjo takratnega predstojnika FF prekriva le v treh potezah: v poliglotstvu, drobni postavi in ne ravno trdnem zdravju.⁶ Vse ostale likove »karakteristike«, zaobjete v romanu, so očitno plod avtorjeve umetniške imaginacije.

Roman opisuje tudi vsakdanje življenje ljubljanskih študentov. Ti se redno in množično zbirajo na pivskem vrtu znane gostilne Pod lipco, ki na Borštnikovem trgu še danes privablja goste. Lokal je dvonadstropno rumeno poslopje, ki ga v zagrizeni ihti kar naprej povečujejo:

Zdaj si morate predstavljati nizko, zakajeno, strahotno natlačeno gostinsko sobo z velikansko točilno mizo s kozarci in s pobeljenim, črno okajenim gredastim stropom in z lesenim, močno opljuvanim podom. /.../ In že sva na pivskem vrtu. In tu stoje, tesno stisnjene druga k drugi, belo zleščene mize in stoli. /.../ Lipa je bila nekoč lepo drevo, zdaj pa leži v zadnjih zdihljajih, če se sme tako reči. (LL: 67–68.)

Tukaj strežejo bosanski natakariji, hrupni korenjaki z načetimi zobmi, gostje pa se navdušujejo nad mesom, pečenim na žaru, črnim kruhom, ajvarjem, nasekljano čebulo, postrvmi po tržaško in pivom. Študentje, ki v gostilni preživljajo večino svojega prostega časa, prihajajo z oddelkov za svetovno književnost in filozofijo. Brez prediha kadijo lahke cigarete Opatija in iz velikih težkih čaš nenehno pijejo »*dobro mrzlo pivo Union*« (LL: 67). Ilc jih zavoljo njihove neskončne duhovnosti časti skorajda po božje, lektor pa jih, nasprotno, označi kot »*same zrelejše, deloma že tudi zamaščene mlade ljudi, delno mile, delno divje pasme z otožnim rjavim živalskim pogledom in sivečimi, ponekod francoskimi bradami in zmršenimi štrenastimi lasmi*« (LL: 67). Ko se mladcem pri mizi pridružijo še dekleta, »*lutke s široko narisanimi ustnicami in obrvmi*« (LL: 97), se med njimi razmahne živahen pogovor o konfekciji iz tržaških veleblagovnic. Lektor ocenjuje, da študentje sicer niso tako dobri diskutanti, kakor je sprva domneval, so pa zato izvrstni poslušalci:

Saj to so sami Slovenci, in to je vendar silno inteligentno, globoko resno, verno, pri tem življenja veselo, pitja zmožno, zlasti pa pazljivo majhno ljudstvo, ki človeku ne pobege, če razpreda svoje misli, nasprotno, primika se mu čedalje bliže. (LL: 94.)

Izjava v celotnem kontekstu romana zveni precej ironično, saj smo bralci dobesedno bombardirani s poročili in govoricami o številnih samomorih med slovenskim prebivalstvom.

⁶ Avtorica se je o življenju in delu dr. Dragotina Cvetka pogovarjala z njegovo nečakinjo, gospo Marijo Cvetko Zbačnik.

Katarina Bogataj-Gradišnik meni, da je imel Hofmann gotovo kar nekaj izkušenj s takratnimi generacijami komparativistov, saj je študij primerjalne književnosti sredi šestdesetih let, tj. z nastopom dr. Pirjevca na Filozofski fakulteti, postal naravnost moden,⁷ za nameček pa je slovensko študentsko gibanje v letu 1971 povzročilo, da je omenjeni profesor kljub fakultetnim čistkam postal predstojnik komparativističnega oddelka, ki se je v tistem času »na grozo izobraževalne ustanove in oblasti pričel nagibati v filozofsko smer« (Dolgan 1998: 321, 349). Na podlagi opisanih dejstev lahko sklepamo, da je »primerjalska« subkultura v tistih časih veljala za pravo atrakcijo, zato ni nič čudnega, da je zamikala tudi Hofmanna. Gospa Bogataj Gradišnik vztraja, da skupinica študentov, opisana v romanu, močno spominja na slušatelje primerjalne književnosti, ki so po končanih fakultetnih seminarjih skupaj s profesorjem dr. Dušanom Pirjevcem zahajali debatirat Pod skalco.⁸ Šesto poglavje *Lektorja v Ljubljani* na primer omenja »slovečega profesorja F., ki zaradi svoje ideološke neodvisnosti zmerom znova prihaja v spor z oblastmi in je bil tudi že večkrat izključen iz partije«⁹ (LL: 80). Komparativisti filozofi, ki študirajo pod njegovim okriljem, veljajo za nadvse spiritualno kasto. Treba je povedati, da motiv kontroverznega predavatelja v sebi skriva zvrhano mero šaljivosti, saj je vsem znano, da leti človek iz partije samo enkrat, pa tudi besede o duhovnosti zbrane družčine v kontekstu celotnega romana zvenijo bolj kot ne smešno.

Ob spremljanju dogajanja za »podlipškim« gostilniškim omizjem smo bralci deležni tudi številnih informacij o slovenskih pedagoških delavcih. Ti, po pričevanju žrtev, pripadajo vrsti ljudi, ob katerih se ne moreš zravnati. Če pred njimi razgališ svoje težave, te poteptajo še globlje v blato. Tipičen slovenski profesor je majhen možicelj, ki je zaradi svoje telesne rasti primoran, da na študente zre od spodaj navzgor. Ima plešasto glavo z redkimi, razmršenimi starimi lasmi, rdečo in uvelo kožo na tilniku ter umetno zobovje. Po fakultetah razsajajo tudi babbavi, ki so tako zahtevni, da se študentkam med izpraševanjem ne tresejo samo noge, ampak tudi krila. V izpitnih obdobjih veljajo nenapisana pravila, ki jih je treba v čim večji meri upoštevati. Kandidat mora k izpitu pristopiti urejen in v brezhibni obleki, kajti razpuščen videz je zanj lahko usoden. Prostor za izpraševanje je temen in zaudarjajoč, zgloodani študent z vlažnimi dlanmi in trzajočimi vekami stoji nasproti profesorju, ki je še bolj nervozen. Kadar kandidat ne zna odgovoriti na zastavljeno vprašanje, prične izpraševalec »pljuvati« po njem, in ko se »izpljuje«, sune ubogega neumneža k vratom in skozi vrata ven:

Ne boste se torej čudili, da se nam filozofija, ki naj bi jo vendar ljubili, gnusi. Tako kot se študentom književnosti gnusi književnost, študentom umetnosti umetnost, itn. Tako da takoj, kakor hitro je izpit mimo, pozabimo na vsako filozofijo. (LL: 88.)

⁷ Intervju s prevajalko dr. Katarino Bogataj Gradišnik.

⁸ Dolenčeva fantastična povest *Vampir z Gorjancev* kot lokacijo debatnega in pivskega druženja s študenti omenja gostilno Pri Mraku (glej Dolgan 1998: 334).

⁹ Nedvomno gre za aluzijo na dr. Dušana Pirjevca, ki je v letih 1963–1977 poučeval na Oddelku za svetovno književnost.

1.5 Temne strani Slovencev

Omenili smo že, da je ljubljanska kotlina v romanu prikazana kot nekakšen peklenski lonec, ki se pretežni del leta duši v neznosni megli. Njeni prebivalci zavoljo tega po več tednov ne zapuščajo stanovanj po nepotrebem, za kar plačujejo visok davek – spopadajo se z resnimi psihičnimi težavami. Študentje tožijo, da Slovenci takih življenjskih pogojev »*ne zdržimo, saj nenehno trpimo za depresijami in se nenehno končujemo*« (LL: 89). Situacijo nazorno ilustrira naslednja misel:

»Nekoč sem,« reče Ilc pozneje, »napisal na kos papirja imena vseh sorodnikov in znancev, ki so si v zadnjem času vzeli življenje, in ugotovil sem, da jih je devetnajst. Seveda so to,« reče Ilc, »sami Slovenci. Samo mi imamo toliko samomorov.« (LL: 58.)

V romanu zasledimo celo besede o slovenskih, po pravici svetovno znanih klubih samomorilcev, v katere ljudje vstopajo nenehno, saj pride, po pravilih, »*vsak nekoč na vrsto*« (LL: 59). Po drugi strani Slovenci v tovrstni statistiki zaostajamo zato, ker se pri nas »*ustrezno gradivo ne zbira in ne dopolnjuje redno in ker nas kot majhen narod nihče ne jemlje zares*« (LL: 59). Na tem mestu se moramo znova navezati na dejstva o dr. Dušanu Pirjevcu. Pirjavec je na Filozofski fakulteti slovel kot profesor, ki so ga prihajale poslušat široke ljudske množice, ne le študentje:

/.../ množica mladih, zvedavih oči je zamaknjeno, skoraj uročeno zrla v brezhibno urejenega, brkatega profesorja, ki jih je skrbno vodil k ontološki razliki, k bivajočemu in biti, k vprašanju o narodu in subjektu, o smrti in nič, k skrivnostnemu, a nedoumljivemu Bogu (Heideggerjeva filozofija, op. p.). (Dolgan 1998: 320.)

Pirjevčeva neverjetna priljubljenost je v javnosti hitro sprožila plaz sumničenj. Ker je profesor v sklop svojih predavanj vključeval tudi »sporna« poglavja, so mu pričeli očitati, da s svojo »nihilistično dejavnostjo« škoduje mladim. Po nekem čudnem naključju se je Slovenija ob koncu šestdesetih let prejšnjega stoletja (prav v času Pirjevčevega službovanja na fakulteti) soočala s pojavom prave samomorilske epidemije. Ta takratni komunistični oblasti ni bila prav nič povšeči, saj je nakazovala, da so javno opevani družbeni ideali prazni, neuresničljivi in za mladino brez slehernega mika. Zaradi očitne krize vrednot je bilo treba poiskati krivca oziroma duhovnega vodjo nekakšnega kluba samomorilcev (govorice o tem so se začele širiti po nekaterih bulvarskih časopisih) in za to vlogo je bil pač najbolj primeren »odpadniški profesor z dvomljivo preteklostjo in s sedanjo nemarksistično, buržoazno, nihilistično filozofijo« (Dolgan 1998: 326).

Omembe vreden je tudi motiv študentke, ki v času lektorjevega bivanja v Ljubljani skoči skozi šolsko okno in se smrtno ponesreči. Skrivnostni kraj obupa postane predmet profesorjevih ugibanj. Študent Ilc nad novico niti ni presenečen, saj naj bi bila fakultetna stavba vir vseh strahov in skušnjav: »*/.../ skušnjava, ki jo povzroča,« reče Ilc, »visoko postavljeno in naključno odprto okno! In povrh še okno v stavbi, ki jo seveda vsi iz dna duše sovražimo in se je bojimo!*« (LL: 46.) Resnici na ljubo

se šokanten romaneskni prizor izkaže za literarni konstrukt – Katarina Bogataj Gradišnik namreč ne pomni, da bi v letih Hofmannovega službovanja v Ljubljani kak študent storil samomor znotraj prostorov Filozofske fakultete.

Oglejmo si še težnje študenta Ilca po prostovoljni smrti. Ker se njegova soba nahaja v četrtem nadstropju, se je fant odločil za varnostni poseg: okno je zaklenil z varnostno verižico za kolesa, da ga ne bi premotili kakšni neumni vzgibi:

Tako da se pri meni tudi v najhujšem obupu ne da nič odpreti. Celo skozi okno, zaklenjeno z verižico, zbuja namreč takle pogled v globino seveda vrtinčenje. (LL: 47.)

Beseda vrtinčenje ima v romanu vlogo iztočnice za razpravljanje o še eni slovenski značilnosti, številnih prometnih nesrečah. Musek jih uvršča med t. i. negativne nacionalne pojave, katerim botruje predvsem visoka stopnja slovenskega psihoticizma, ki se kaže tudi v (smrtno nevarni) agresivnosti na cestah (Musek 1994: 73–74).

Lektor pride ob zaključku svoje slovenske odisejade do naslednjega sklepa:

Imam vtis, da je tudi v vaši deželi obup kar razširjen. /.../ Ob mnogih slovenskih študentih je gotovo veliko takih, ki se vsi pišejo Ilc in za katere se takšna rešitev (samomor) prav tako ponuja. (LL: 172, 242.)

Dotična misel po eni strani namiguje na množično samomorilno dejavnost Slovencev, zlasti mladih, po drugi strani pa v slovenski nagnjenosti k resignaciji ne vidi nikakršne izjemnosti.

Če sedaj psihološko podobo Slovencev, kakršno podaja Hofmannov *Lektor*, primerjamo z izsledki slovenske psihološke znanosti, pridemo do zanimivega zaključka: pisatelju je v romanu uspelo zarisati dokaj pristne slovenske poteze, pa čeprav je te nemalokrat močno karikiriral oziroma posredoval v pretirani obliki (prisotnost črnega humorja in groteske).

Musek na podlagi primerjalne analize slovenskega vzorca ugotavlja, da sta za slovensko populacijo v povprečju značilna precejšnja introvertnost (usmerjenost k sebi, zadržanost, hladnost, manjša stopnja družabnosti in aktivnosti, premišljenost in večji čut odgovornosti) in izstopajoča vrednost psihoticizma (agresivnost, avanturističnost, nepredvidnost). Pravi, da je kombinacija agresivnosti in introvertnosti primerna dispozicija za visoko stopnjo samoagresivnosti, in s tem za visoke odstotke samomorilnosti pri Slovencih. Nezanemarljiva stopnja slovenske introvertnosti ima pomembno vlogo tudi v kombinaciji s čustveno labilnostjo: Slovenci se nagibamo k depresiji, fobičnosti in kompulzivnosti, to pa se zopet ujema z višjo stopnjo samomorilnosti (Musek 1994: 73–74). Trstenjak navaja, da smo Slovenci po statistiki nekeje pri vrhu samomorilske lestvice v svetu, kar je ob maloštevilnosti našega naroda naravnost strah vzbujajoče. Kriza vrednot in brezciljnost življenja, ki razjedata sodobno družbo, vplivata na človekovo osebnost

v dveh skrajnostih: nekateri podlegajo teži življenja, ko jih brezciljnost utruja in tlači, drugi pa v objestni upornosti odklanjajo tako razvrednoteno bivanje. Ljudje bolehajo, hirajo in umirajo za pomanjkanjem smisla življenja, zato jih je potrebno osebno dvigniti in ozdraviti. Kakor uči dunajski psihiater Viktor Frankl, mora človek kot edini pravi *ens patiens* najti smisel življenja tudi v trpljenju, in na ta način prevzgojiti svoje življenje (Trstenjak 1991: 125, 131).

Hofmannove besede o slovenski avtodestruktivnosti torej niso za lase privlečene: v luči Musekove in Trstenjakove psihološke analize postanejo grozljivi motivi, ki jih v *Lektorju* zasledimo malodane na vsakem koraku, tudi znanstveno utemeljeni, pa četudi so večkrat karikirani.

1.6 Slovenski partizan

V romanu se seznanimo tudi z likom nekdanjega partizana. Možakar, čigar imena ne izvemo, je visokorasel Slovenec šestdesetih let, ovit v dolg dežni plašč in opremljen z zeleno platneno torbo, v kateri tičita steklenica vinjaka in vinilka s partizanskimi pesmimi. V mladosti je verjel, da bi utegnil biti namenjen za znanstveno kariero, saj je stalno nekaj tuhtal in razvijal teorije, »potem pa je prišla resničnost in še pravočasno sem se preusmeril in sem, deloma kot nakladač deloma kot natak, dolgo živel v tujini. In potem sem postal partizan« (LL: 144). Borec z veliko vnemo pripoveduje, kako so partizani kljub strašanskim bitkam, ki jih je terjala druga svetovna vojna, ohranjali upanje v formacijo nove družbe in svobodne dežele, kjer bo vsakdo srečen: »Moj bog, kakšne sijajne pesmi, moj bog, kakšni lepi časi!« (LL: 145.) O rezultatih tega kolektivnega upanja sicer ne spregovori niti besedice, a pozornemu bralcu ne uide jedek priokus, ko pravi:

Sploh si ne morete predstavljati, kako prepričani smo bili. No, upanje v naših glasovih je ostalo, saj ste ga sami slišali. /.../ In čeprav je to upanje pevcev, ki so danes že skoraj vsi mrtvi. (LL: 153.)

Prek spominov ostarelega borca prihajajo na plan tudi podobe italijanske okupacije Ljubljane med drugo svetovno vojno.¹⁰ Partizan pripoveduje, kako so zavojevalci v prostorih, ki so jih zasedli, tapete potrgali s sten, da bi naredili prostor za Ducejeve portrete, kako so skrbeli za sobni parket ipd. Italijanska vojaška policija je med zasliševanji v pisarnah menda streljala, a ne v ljudi, temveč v knjige – nekemu ljubljanskemu inženirju so na tak način razstrelili celo knjižnico. Dogajale pa so se tudi drugačne reči: »Dostikrat so na primer pozaprli vse moške kar na cesti in so vsakega desetega kratko malo ustrelili« (LL: 157). Našega partizana je, očitno, spremljala sreča – kljub temu, da se je večkrat znašel v italijanskih rokah, nobenkrat ni bil deseti.

Ampak potem smo jih prepodili, in prestreljene knjige stojijo zdaj v našem vojnem muzeju. Kar pa se je še sicer zagrešilo in storilo, tega v muzeju pač ni mogoče pokazati. Tudi govoriti se o tem ne da. (LL: 157–58.)

¹⁰ Kvaziheteropodoba italijanske vojske: nemški Jaz prek posrednika (slovenskega lika) govori o Italijanih.

2 Stereotipne podobe Slovenije

Daniel-Henri Pageaux piše, da pri izražanju nečesa z literarnimi podobami nujno prihaja do enopomenskosti oziroma stereotipov, ki jih opredeli takole:

Podoba ostaja nejasna beseda, navidez prikladna in pripravna za vse. Razmišljati pa moramo tudi o njeni posebni in množični obliki – stereotipu, tj. signalu, ki napeljuje na eno samo možno interpretacijo. Stereotip potemtakem širi le bistveno sporočilo, oddaja le bistveno podobo, prvo in zadnjo – najpomembnejšo. (Pageaux 2005: 11–12.)

Izraz stereotip uporabljamo za označevanje zakoreninjenih, ponavljajočih se sodb o nekom ali nečem, pri čemer se tisti, ki takšne sodbe izreka, največkrat sploh ne sprašuje, ali so te, med ljudmi ustaljene in z neverjetno hitrostjo razširjajoče se predstave, utemeljene ali ne. Stereotipi imajo pogosto negativne konotacije in se uporabljajo za upravičevanje diskriminacijskega vedenja. Nemaokrat s pomočjo pretiravanja karikirajo ali sprevračajo sicer pozitivne lastnosti neke skupine, ki v postopku stereotipizacije postanejo smešne ali celo odbijajoče. Stereotipizacija uporablja naslednje oblikovalne metode: poenostavljanje, pretiravanje, izkrivljanje, posploševanje in naturalizacijo.

Glede na to, da se v obravnavanem romanu na fiktivni ravni oblikujeta nemška in slovenska percepcija dežele (glej poglavje o podobah!), lahko govorimo o hetero- in kvaziheterostereotipih o Sloveniji in Slovencih, pri čemer se obe stereotipni dimenziji uvrščata v sklop stereotipov o Drugem (heterostereotipi kot skupki predstav, ki jih pripadniki nekega naroda uporabljajo za pripadnike drugega naroda). Pri kvaziheterostereotipih gre za to, da se opazujoči Jaz pri tvorjenju stereotipnih podob o Drugem skriva za navidezno perspektivo Drugega.

Med številnimi in bogato opremljenimi podobami Slovenije, ki jih podaja Hofmannovo besedilo, zasledimo le nekaj primerov, ki jih lahko brez zadržkov imenujemo stereotipi. To so tako na Slovenskem kot tudi v tujini splošno razširjene sodbe oziroma predstave o Sloveniji, v katerih se, kakor smo videli, skriva tudi veliko resnice:

1. vera, da ima posameznik v socialističnih državah višjo ceno kakor v drugih političnih sistemih (LL: 220)¹¹
2. rečenica o »*neizmerni slovenski gozdni širjavi*« (LL: 227)
3. mnenje, da je Slovenija majhna, neopozorljiva dežela (LL: 25, 210)
4. številne smrtne žrtve prometnih nesreč (LL: 47)
5. številni samomori (LL: več referenc)

¹¹ Prepričanje ima ironično konotacijo: znano je, da je Hofmann ob povojni razcepitvi Nemčije zapustil socialistično NDR in se odločil za ZRN.

3 Zaključek

Hofmannova romaneskna Ljubljana je orisana precej v skladu s podobo slovenskega glavnega mesta iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Ulice in mestne četrti so poimenovane s pravimi imeni in obenem tudi pravilno topografsko umeščene. Po njih se vleče gosta jesenska megla, ki ima v romanu domiselno karikiran značaj. Ljubljanska kotlina je nekakšen peklenski lonec, ki z meglo ne duši le ozračja, ampak tudi tamkajšnje prebivalce. Le-ti se zavoljo tega pogrezajo v globoka depresivna stanja. Glavno mesto ne premore ničesar takšnega, kar bi na prišleka naredilo pozitiven vtis, pregovorno opevana slovenska gozdna širjava pa si zasluži kvečjemu kak utrujen in zdolgočasen zehljaj. Ko tujec naleti še na mrzle in sovražne meščane, se mu utrne ena sama misel – v Ljubljano se niti po naključju ne gre vrniti.

Slovenska populacija je v romanu zaznamovana z množično samomorilsko dejavnostjo. Menda so samouničevalne tendence med slovensko mladino tako pogoste, da si Hofmann ne more kaj, da ne bi govoril o t. i. klubih samomorilcev. Seveda ne smemo pozabiti na grešnega kozla, odgovornega za tovrstno početje, na nihilistično usmerjenega profesorja komparativistike, dr. Dušana Pirjevca, ki mlade energije s slastjo peha v prostovoljno smrt. Kakor da mu ne bi bilo dovolj že to, da ga komunistična partija zavoljo ideološkega odpadništva kar naprej izključuje iz svojih vrst. Njegov uničujoči vpliv se zrcali v filozofskem prepričanju ljubljanskih študentov komparativistike, ki se vročično sklicujejo na epikurejsko-eksistencialistično-nihilistične maksime.

Ker je slovenska znanost prisiljena bivati v mračni in neznanski kvadratasti stavbi sredi mesta, je tudi sama mračnjaška in misli omejujoča. Temu primerni so tudi ljubljanski univerzitetni profesorji, ki so v romanu orisani kot »pasji« ali pa povsem zmedeni. Njihov nečloveški odnos do študentov botruje temu, da se med Slovenci pojavlja čedalje več čustveno labilnih, tesnobnih, prestrašenih, nespečnih in depresivnih oseb.

Pri razčlenjevanju slovenskih podob smo prišli do zanimivega zaključka, da *Lektor v Ljubljani*, na prvi pogled, k slovenski snovi pristopa večperspektivno, tako z nemškega kot tudi s slovenskega zornega kota. Slednji se izkaže za problematičnega, saj bralcu kljub temu, da v romanu prihajajo do besede slovenski liki, ostaja pred očmi dejstvo, da avtor napisanega vseskozi ohranja nemško identiteto. V *Lektorju* imamo torej opravka z dvema dimenzijama heteropodob, s podobami in kvazipodobami o Drugem – pri oblikovanju slednjih se je opazujoči Jaz skrnil v navidezno perspektivo Drugega.

Med številnimi podobami Slovenije zasledimo le nekaj primerov, ki jih lahko brez slabe vesti imenujemo stereotipi. Glede na to, da se v romanu na fiktivni ravni oblikujeta nemška in slovenska percepcija dežele, lahko govorimo o hetero-

in kvaziheterostereotipih o Sloveniji, pri čemer se obe dimenziji uvrščata v sklop stereotipov o Drugem. V besedilu zasledimo naslednje stereotipne podobe: vero v dobrohoten in upa poln socializem, zeleno deželo, slovensko majhnost, nevarnost na cestah in množično samomorilnost.

Naša literarna kritika se slovenski narodnostni podobi v Hofmannovem *Lektorju* ni kaj dosti posvečala, zato so prispevki Slavka Frasa, Antona Janka in Aleksandra Zorna, ki so izšli na začetku osemdesetih let, za imagološko analizo dotičnega romana toliko bolj relevantni. Fras literariziranemu ljubljanskemu okolju podeljuje status naključne geografske kulise, znotraj katere se zarisuje katastrofalna osamljenost in življenjska brezizhodnost osrednjega romanesknega lika (navezava na Hofmannove besede!), o pisateljevi percepciji ljubljanskih študentskih krogov pa sodi, da ima izrazito negativen predznak (»... avtorjevo strmenje nad socialistično intelektualno mladino in njenimi laksnimi sprehodi med duhovičenjem o globljih eksistencialnih problemih in nesocialističnim jeansovskim habitusom«). Omenja tudi problem aktualnega slovenskega samomorilstva, vendar se vanj ne pogloblja (Fras 1980a: 16; Fras 1980b: 14). Janko se podobe slovenskega glavnega mesta loti na bolj poglobljen način. S pomočjo interpretativnega pristopa in z iskanjem paralel odkriva simbolni pomen ljubljanskega prostora, za katerega se izkaže, da odseva notranjo stisko osrednjega romanesknega lika. Kakor je Ljubljana opisana z vsemi svojimi znamenitostmi, ki pa se jih zavoljo megle ne vidi, tako je tudi lektor sam opisan kot človek mnogih »znamenitosti«, ki pa jih zavoljo notranje megle ne prepozna (Janko 1982: 259–270). Zorn ocenjuje, da je Hofmannov *Lektor v Ljubljani* takšne narave, da zahteva obravnavo v okvirih slovenskega kulturnega prostora. Za to naj bi obstajali fabulativni in tematski razlogi, med njimi ljubljanski topos, slovenski protagonisti, vprašanje znanosti, ki naj bi se razodela v tem nacionalno-mentalnem okolju, in vprašanje samomora, ki s svojo pogostnostjo daje literarnim junakom neizbrisen pečat (Zorn 1983: 436).

Za zaključek si oglejmo še nekaj pričevanj o Hofmannovi romaneskni poetiki, ki, v primerjavi z našo imagološko analizo, fiktivno realnost literarnih besedil pojmuje z drugačne perspektive. V prispevku *Ljubljanska dneva nemškega lektorja*, objavljenem v *Delovih Književnih listih*, beremo, da pisatelja ob promociji njegovega »slovenskega« romana muči vprašanje, »ali bomo Slovenci sedaj pričeli domnevati, da se njegov *Lektor* zares dogaja v Ljubljani, da so Aškerčeva, Koprška, Ljubljana, Gradaščica, Gradišče in Pod arkadami v kakršni koli resnejši vsebinski ali usodni povezavi z idejo romana.« Hofmann je v intervjuju

takoj pripravljen profesorsko razložiti, kako je z umetniškim delom: da je okolje pač samo kulisa, znotraj pa se dogajajo drama, napetost, tekst in podtekst; /.../ iščeta se, Ilc in lektor; to, da ga povabi Pod lipzo ali pa da hodita po ljubljanskem Revolutionsplatzu in spita v stari hiši nad Gradaščico s pogledom na Julijske Alpe, je decela irelevantno; pogovor o samomoru, indogermanskih jezikih in futuralem adverbu, stik s starim partizanom, vse to je samo pot k razkrivanju in razumevanju deročih, ustavljaljočih in križajočih se miselnih in čustvenih tokov v junakih, ki to sploh niso, saj je knjiga

eno samo dolgo pismo, ki ga obupani lektor piše nekomu, nihče ne ve, komu. (Fras 1980b: 14.)

V razpravi Lutza de Hagestedta, ki nosi naslov *Gert Hofmann, grozljivi pripovedovalec*, najdemo citat, v katerem Hofmann podaja svoj literarni program:

Nisem epik. Prijetno in neokretno romaneskno pripovedovanje mi je zoprno. Tudi nisem človek, ki bi resničnost detajlno in ljubeče posnemal. Moje zrenje ni okorno in brezciljno. Moj element je dramatična napetost. Gojim hektičen pogled na svet. (Hagestedt 2002: URL.)

Lektor v Ljubljani je, navsezadnje, tudi kamenček v mozaiku tistega dela nemške književnosti, ki se posveča podobi nemškega intelektualca, in s tem navaja k nadaljnjemu imagološkemu raziskovanju literarnih samopodob pri Nemcih.

Viri in literatura

Dolgan, Marjan, 1998: Satanistični profesor. Šeligo, Rudi (ur.): *Dušan Pirjevec*. Ljubljana: Nova revija (Interpretacije 7). 314–361.

Fras, Slavko, 1980a: Beseda o avtorju. *Delo* XXII/91. 16.

Fras, Slavko, 1980b: Ljubljanska dneva nemškega lektorja. *Delo* XXII/73. 14–15.

Godnič, Stanka, 1966: Natrpani simbolizem. *Delo* VII/320. 5.

Grünzweig, Walter, 1995: Gert Hofmann. *Kritisches Lexikon zur deutschsprachigen Gegenwartsliteratur – KLG*. 2–14.

Hagestedt, Lutz de, 2002: *Ein Reservoir von Grausamkeit. Der schreckliche Erzähler Gert Hofmann*. <<http://www.hagestedt.de/portrait/d1Hofmann.html>>. (Dostop: 15. februarja 2006.)

Hladnik, Miran, 1990: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba. 48.

Hofmann, Gert, 1980: *Die Fistelstimme*. Salzburg: Residenz Verlag.

Hofmann, Gert, 1982: *Lektor v Ljubljani*. Ljubljana: DZS.

Janko, Anton, 1982: O pisatelju in njegovem delu. *Lektor v Ljubljani*. 257–274.

Kos, Janko, 1970: *Oris filozofije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Musek, Janek, 1994: *Psihološki portret Slovencev*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Pageaux, Daniel-Henri, 2005: Uvod v imagologijo. Tone Smolej (ur.): *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo. 9–20.

Personalna mapa dr. Gerta Hofmanna: Formular Nemške akademske službe za izmenjave »Bewerbung um ein Lektorat für die deutsche Sprache«, dne 5. aprila 1971. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Smolej, Tone (ur.), 2005: Perspektive imagologije. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo. 21–27.

Trstenjak, Anton, 1991: *Misli o slovenskem človeku*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.

Vilenica 86, Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev, Sežana: Zveza kulturnih organizacij, 1986. 46–49.

Zorn, Aleksander, 1983: Gert Hofmann: Lektor v Ljubljani. *Naši razgledi* XXXII/15. 436.

Pogovor s prevajalko dr. Katarino Bogataj Gradišnik dne 9. januarja 2006.

